

SÄRTRYCK UR
**STATSVETENSKAPLIG
TIDSKRIFT**

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

HÄFTE 1 1967

KWAME NKRUMAH: *Consciencism. Philosophy and Ideology for De-Colonization and Development with particular reference to the African Revolution* (Heinemann Educational Books Ltd 1964; Monthly Review Press, New York 1965).

Kwame Nkrumah tillhörde de ledande bland dem som bidragit till att utforma den »afrikanska socialism» som vuxit fram i en rad länder under de senaste åren. Som premiärminister och president ledde han utformningen av den socialistiska politiken i Ghana på det konkreta planet och spelade en inflytelserik roll i det panafrikanska samarbetet. Samtidigt betonade han vikten av att utforma den socialistiska ideologins teori: »den sociala revolutionen måste som fast grund ha en intellektuell revolution, en revolution där vårt tänkande och vår filosofi är inriktade på vårt samhälles frigörelse» (sid. 78).¹ *Consciencism* är ett försök att teoretiskt rättfärdiga Nkrumahs praktiska politik, ett försök att förse Nkrumahs variant av den

¹ Alla sidhänvisningar hänför sig till den amerikanska upplagan av *Consciencism*.

afrikanska socialismen med intellektuella grundvalar. Det är också det hittills mest ambitiösa försöket överhuvud taget att systematisera och rättfärdiga en generell tillämpbar form av afrikansk socialism.

Consciencism är också ett försök att i en syntes sammanfatta de motstridiga tanke-, norm- och värde traditioner som man kan finna i Afrika nu. Enligt Nkrumah kan man grovt sett urskilja tre sådana traditioner: den traditionella afrikanska ideologin, Islam och den tradition som utgörs av det kristna och västeuropeiska inflytandet i Afrika. Det behövs, säger han, en ny ideologi som kan ersätta dessa existerande ideologier och som kan styra det nya samhällets framväxt. *Consciencism* vill teckna grunddragen för denna nya ideologi. Det är ett stort program, och det är givet att Nkrumah i en liten bok på 120 sidor inte kan göra mer än att antydningssvis skissera hur en sådan tankebyggnad kan tänkas att komma se ut. *Consciencism* är ingen avhandling utan en elegant filosofisk essä.

Tankebyggnaden i *Consciencism* består av flera våningar. Som grund för hela bygget ligger ett antal filosofiska doktriner som Nkrumah kallar »filosofisk materialism». Ovanpå kommer först allmänna etiska principer i stil med det kategoriska imperativet, sedan en uppsättning allmänna politiska och sociala ideal, och överst konkreta politiska program och praktiska handlingsdirektiv. Termen »consciencism»² (eller »filosofisk consciencism») refererar framför allt till de lägre delarna av bygget: den filosofiska materialismen och de allmänna etiska principerna; men ibland inkluderas också någon eller några av de högre våningarna. Vill man undvika den oklarhet som kan uppstå ibland kan man göra en distinktion mellan »filosofisk consciencism i allmänhet» och »filosofisk consciencism sådan som den utarbetats på grundval av ett områdes villkor och folkets erfarenhet och medvetande» (sid. 108).

Nkrumah ägnar mestparten av boken åt den filosofiska grunden för det ideologiska bygget. De politiska och sociala idealen behandlas bara kortfattat — vill man se dem mera utförligt behandlade får man gå till hans andra böcker och hans tal.

Innan jag överhuvud taget säger något om de filosofiska inslagen i *Consciencism* är det nödvändigt att göra klart hur Nkrumah ser på filosofi. »Jag lärde mig tidigt att se filosofiska system i samband med den sociala miljö som producerat dem», skriver han (sid. 5). »Jag lärde mig därför att söka efter *socialt innehåll* i de filosofiska systemen. Jag vill emellertid inte påstå att detta är det enda sättet att nalkas filosofin.» Det är emellertid det sätt på vilket Nkrumah nalkas filosofin i *Consciencism*. Det är en grundtanke i boken att filosofiska åskådningar alltid har politiska och sociala implikationer: också rent kunskapsteoretiska och metafysiska teorier ger, explicit eller implicit, uttryck för sociala och politiska idéer; alla filosofiska teorier speglar sin miljöns ideologi direkt genom att stödja miljöns ideologi eller indirekt genom att opponera mot den. Nkrumah ägnar bortåt hälften av boken åt att samla stöd för denna tanke genom en snabbgenomgång av västerlandets filosofi från Thales och framåt. Resultatet är

² Av *conscience*, samvete. »Det afrikanska samvetet» befinner sig enligt Nkrumah i en kris genom konfrontationen med de tre ideologiska traditionerna.

fantasifullt och roande. Som exempel kan man ta Nkrumahs tolkning av Thales. Om Thales vet man i stort sett inte mer än att han ansåg att allting består av vatten i olika former. Han ansåg alltså att allting på något sätt är härledbart ur en och samma substans. Det sociala innehåll som Nkrumah finner i den teorin är att alla människor är jämlika: »på det sociala planet innebar hans metafysiska princip ett hävdande av människors fundamentala jämlikhet och broderskap» (sid. 34). Thales var därför en »revolutionär» för sin tid. Men eftersom han satte särskilt värde på en typ materia, nämligen vatten, så ger hans metafysik inget stöd åt socialismen utan bara åt »en borgerlig demokratisk revolution» (sid. 34).

När Nkrumah försvarar den filosofiska materialismen är det därför inte så mycket på grund av åskådningens inneboende kvaliteter som därför att den filosofiska materialismen enligt Nkrumah är den enda filosofi som ger stöd åt socialismen. Socialismen är den filosofiska materialismens »sociala innehåll». Detta sätt att utnyttja den filosofiska materialismen ter sig för mig ungefär lika godtyckligt som tolkningen av Thales som borgerlig revolutionär. Men eftersom Nkrumah ansluter sig till god marxistisk tradition när han vill andraga filosofisk materialism som stöd för socialism, kan det kanske ändå vara befogat med några kommentarer.

Den filosofiska materialismen i Nkrumahs version består av flera postulat som inte särskiljs särskilt väl. Ett av postulaten, som man kan kalla »det materialistiska postulatet», kan formuleras t.ex. på följande sätt:

Materia har en absolut och oberoende existens. (Jfr sid. 84.)

Materia är det som primärt existerar. (Jfr sid. 20.)

»Materia» definierar Nkrumah som »allt som har massa och är ständigt aktivt» (sid. 20).

Det materialistiska postulatet förblir mycket obestämt till sin innebörd i de formuleringar som just citerats. Vad betyder det att ha en »absolut» och »oberoende» existens? Att något är det som »primärt» existerar? Att något har »massa» och är »ständigt aktivt»?

Ett förslag till precisering av det materialistiska postulatet som föreslås av Nkrumah själv är följande:

Alla satser som inte direkt handlar om materia kan återföras till satser som direkt handlar om materia.

Om detta vore sant, skulle t.ex. alla satser som handlar om en människas själsliv kunna återföras till satser som bara refererar till människans »materia», förslagsvis hennes hjärna och nervsystem, och om man lyckades utarbeta regler för hur satser om själslivet skulle översättas till satser om hjärnan och nerverna (och omvänt), så skulle man kunna tänka sig att utforska själslivet genom att undersöka enbart hjärna och nerver. Nkrumah utgår med hänvisning till modern filosofi från att ett sådant reduktionsprogram är fullt möjligt att genomföra.

Det är alldeles riktigt att en rad program av den typ som Nkrumah föreslår har föreslagits av analytiska filosofer. Inte minst de logiska positivisterna sysselsatte sig mycket med program av denna typ. Rudolf Carnap och Otto Neurath pläderade exempelvis på 1930-talet för ett reduktionsprogram (»fysikalismen») som påminner om Nkrumahs idé och som likaså inspirerats av den marxistiska traditionen. Men alla de reduk-

tionistiska programmen har förblivit just program. Ingen av de reduktionistiska filosoferna lyckades genomföra sitt program i detalj, och numera tycks denna sorts filosoferande ha fallit ur modet på grund av de svårigheter som omedelbart tornar upp sig så snart man gör ett mera allvarligt försök att i detalj visa upp hur reduktionen (återföringen, översättningen) skall gå till. Nkrumah (och hans filosofiska rådgivare) tycks vara helt obekymrade eller okunniga om svårigheterna med reduktionistiska program. Han deklarerar t.ex. att hans reduktionsprogram har löst det traditionella filosofiska problemet om samverkan mellan kropp och själ och att en av fördelarna med den filosofiska consciencismen är att den hjälper till att bryta ned gränserna mellan olika akademiska discipliner genom att visa att psykologi kan bedrivas genom neurologisk forskning. »Materialismen är dynamisk och visar ständigt på praktiskt betydelsefulla tillämpningsområden» (sid. 93).

De andra postulat som ingår i Nkrumahs filosofiska materialism — t.ex. det dialektiska postulatet att »materia har förmåga att genomgå dialektisk förändring» (sid. 89) — är också oklart formulerade, dåligt skilda från varandra och kan tjäna som stöd för etiska principer, sociala ideal osv. endast genom en godtycklig tillämpning av idén om de filosofiska teoriernas sociala innehåll.

Samma omdöme gäller om det konglomerat av filosofiska satsar som Nkrumah i omdömet med gängse marxistisk terminologi kallar för »idealism»: termen »idealism» står för en disparat samling mer eller mindre oklart utformade idéer, och tesen om det sociala innehållet bidrar också här till att de olika idéerna hålls dåligt isär.

Nkrumah anser att den filosofiska materialismen, liksom Thales vatten-teori, på det sociala planet leder till idén om jämlikhet, och att materialismen, till skillnad från Thales teori, inte ger stöd åt ett klassamhälle utan åt det klasslösa socialistiska idealet. Som exempel på de allmänna etiska principer som skall ingå i consciencismen väljer han därför en av Kants formuleringar av det kategoriska imperativet som betonar jämlikhetsidén: »Den viktigaste etiska principen i den filosofiska consciencismen är att behandla varje människa som ett mål i sig och inte bara som ett medel» (sid. 95). Nkrumah hävdar att det kategoriska imperativet är härledbart ur den filosofiska materialismen. Tankegången tycks vara att eftersom allt består av materia, så är alla människor i grund och botten lika och bör behandlas lika. Men att människor bör behandlas lika följer lika litet från satsen att alla människor består av materia som satsen att katter är jämlika med människor följer från satsen att både katter och människor består av materia.

Den filosofiska materialismen ger alltså dåligt stöd åt det kategoriska imperativet och andra etiska principer. Detsamma gäller för de sociala och politiska idéer som ingår i consciencismen: de kan med fördel betraktas fristående med bortseende från den filosofiska grunden. Ingredienserna i Nkrumahs »afrikanska socialism» är välkända och elaboreras inte närmare i *Consciencism*: social rättvisa, planerad utveckling, antikapitalism, anti-kolonialism, den »afrikanska personligheten», Afrikas enhet, osv.

Boken avslutas med ett försök till mängdteoretisk formalisering av några

nyckelbegrepp och huvudsatser i consciencismen. Formaliseringen är tafatt gjord och helt onödig: allt det som formlerna försöker uttrycka sägs klarare och bättre i den omgivande texten, som går bra att läsa med överhoppande av formlerna. Där finns bl.a. ett klagörande av förhållandet mellan socialism och consciencism som kan vara värt att avslutningsvis referera eftersom consciencismen är avsedd som ett bidrag till utarbetandet av socialismens teori. För att socialism skall vara tillämpbar i ett land måste landet uppfylla följande fem villkor: (1) landet måste vara fritt, (2) landet måste vara enat, (3) landet måste omfatta den filosofiska materialismen, (4) där måste finnas en tillämpning av consciencismens allmänna principer som tar hänsyn till landets materiella villkor och folkets erfarenhet och medvetande, (5) där måste finnas ett massparti som organiserar de revolutionära krafterna och genomför förändringar som leder till social rättvisa och avskaffande av exploatering och förtryck (sid. 115, jfr sid. 99). Att den filosofiska consciencismen är allmänt omfattad i ett land är alltså enligt Nkrumah ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för att landet skall kunna sägas vara socialistiskt.

Tore Nordenstam